

Боголіб Т.М.,

доктор економічних наук, професор,
директор Навчально-наукового
фінансово-економічного інституту
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди”

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У США

Досліджено фінансові аспекти розвитку вищої освіти у США, проаналізовано існуючі фінансові проблеми, вартість навчання, види фінансової допомоги студентам, систему плати за навчання іноземних студентів, витратні складові життя студентів. Показано роль вищої освіти в економіці США.

In the article the author probes into financial aspects of development of higher education in the USA, analyzes financial problems, cost of studies, types of financial help to the students, system of paying for the studies of foreign students, expense component of lives for students; also the role of higher education in the economy of the USA is shown.

Ключові слова: фінансова допомога, федеральна допомога, субсидія, вартість навчання, інфляція, вкладення капіталу, гранти.

Вища освіта має велике значення в піднесенні економіки України, адже для забезпечення інноваційного розвитку потрібні висококваліфіковані кадри, здатні не лише відтворювати знання у процесі виробництва, а й створювати і продукувати нові знання, які відіграють визначну роль в інноваційних процесах. На жаль, вітчизняна вища освіта ще не стала пріоритетною складовою національної економіки, тому нині доречним є вивчення досвіду зарубіжних країн, у яких вища освіта належить до національних пріоритетів. Адже саме від її ефективності багато в чому залежать стан і подальший розвиток промисловості, добробут громадян.

Багато українських науковців і політиків звертають увагу на проблему фінансування вищої освіти, наголошуючи, що його недостатні обсяги прямо впливають на якість підготовки фахівців, а отже, подальші перспективи інноваційного шляху розвитку національної економіки. На нашу думку, становлять інтерес фінансові аспекти розвитку вищої освіти в одній із високорозвинутих країн світу — США. За інвестиціями у знання лідируючі позиції серед країн ОЕСР посідають США (6,6 % ВВП), Японія (5,0 %) і країни ЄС (3,8 %) ¹.

Проблема фінансування вищої освіти в США практично не досліджена українськими науковцями, вивчалися лише окремі її складові, насамперед вартість освітніх послуг.

¹ Федулова Л.І., Корнєєва Т.М. Державна політика розбудови економіки знань: особливості стратегії // Фінанси України. — 2009. — № 10. — С. 3—17.

Серед російських учених Є. Водичев аналізував проблему фінансування наукових досліджень в університетах США, С. Ємельянов — інноваційний вектор стратегії національної конкурентоспроможності Сполучених Штатів і, зокрема, фінансові аспекти інноваційної складової діяльності американських університетів, Г. Лукичов вивчав проблему конкуренції в освіті й дослідженнях та їх фінансові аспекти. Досконаліми є праці Е. Моргана з проблеми фінансування розвитку вищої освіти у США. У даній статті ми зробили спробу комплексно розглянути фінансові аспекти розвитку вищої освіти в США й показати, що фінансова політика країни в галузі вищої освіти дала змогу підвищити її роль у суспільстві, зробивши одним із пріоритетних напрямів економіки Сполучених Штатів.

Метою статті є узагальнення досвіду США в галузі фінансової політики щодо розвитку вищої освіти.

Америка є країною з високим рівнем розвитку освіти. На сьогодні у вищих навчальних закладах США отримують освіту понад 15 млн студентів, із них близько 9 млн — в університетах і чотирирічних коледжах, близько 6 млн — у дворічних коледжах². Для порівняння: у ВНЗ України навчаються 2,8 млн студентів.

На початок ХХІ століття близько 60 % працюючих американців мали вищу й незакінчену вищу освіту, в 1970 році цей показник становив усього 30 %. Для порівняння: в Україні 45,2 % працюючого населення мають вищу освіту.

У зв'язку із впровадженням нових технічних систем і технологічних процесів безперервно підвищуються вимоги до освітнього рівня працюючих. Тому дедалі більше людей прагнуть отримати не лише вищу, а й академічну освіту і вчений ступінь.

В американських університетах і коледжах навчаються близько 0,5 млн іноземних студентів і аспірантів. Багато з них після закінчення навчальних закладів отримують у своїх країнах престижну роботу. Ще у стінах американських ВНЗ закладаються основи майбутніх контактів промислових підприємств, корпорацій і різних відомств із підприємствами й установами країн, звідки прибули іноземні студенти.

ВНЗ США мають великий навчальний і науковий потенціал. Вони оснащені сучасним обладнанням, яке дає змогу виконувати дослідження практично в будь-яких галузях науки й техніки. Університетські бібліотеки мають літературу з усіх галузей знань. Так, бібліотека Гарвардського університету налічує 14 млн томів лише наукових видань.

Університети володіють значними коштами, що дає їм можливість здійснювати важливі й дорогі проекти, у тому числі в галузі космонавтики, ядерної енергетики. Річний бюджет ряду університетів перевищує бюджет деяких країн. Викладацький склад багатьох університетів і коледжів включає провідних учених, серед яких — лауреати Нобелівської премії, автори важливих відкриттів і винаходів. Тому

² Американское образование в зеркале статистики: [Електр. ресурс]. — <http://www.englishadv.narod.ru/Recouces/others/Educationabroad/usa.html>.

до ВНЗ США прагне вступити багато випускників середніх шкіл із країн Європи, Азії, Африки, Латинської Америки, Австралії, бажаючи отримати знання в галузі новітніх досягнень науки й техніки.

Як відомо, велика частина фундаментальних наукових досліджень у США виконується в університетах, які підтримують наукові зв'язки з іншими країнами в галузі освіти.

Америка — країна іммігрантів. Багатьма своїми успіхами й досягненнями у сфері науки, техніки, культури, освіти вона зобов'язана діяльності вихідців з інших країн. Так, у США працювали і представники України, зокрема видатний кораблебудівник В. Юркевич — конструктор найбільшого лайнера ХХ ст. “Нормандія”; широко відомий І. Сікорський, конструктор гелікоптерів, засновник фірми з їх виробництва; учений С. Тимошенко, за підручниками якого із супромату і прикладної механіки навчалися тисячі інженерів; відомий економіст, Нобелівський лауреат В. Леонтьєв. Вкладені у розвиток освіти й науки кошти приносили наукове визнання, славу, зміцнювали авторитет країни.

У США відсутня загальнодержавна система освіти. Навчальні заклади всіх рівнів, крім військових академій, не підвідомчі федеральному уряду. Влада фінансує федеральні освітні програми, у них беруть участь як державні (штатів), так і приватні навчальні заклади. Міністерство освіти, створене в 1979 році, розробляє програми федеральної допомоги освіті, координує дослідження в цій галузі й надає допомогу в експериментальному впровадженні результатів цих досліджень, надаючи субсидії деяким навчальним закладам.

Навчання в американських ВНЗ платне. Як видно з табл. 1, плата є досить високою, отже, обтяжливою для більшості американських сімей, у тому числі для середнього класу.

Особливо значних витрат потребує навчання у престижних приватних університетах і коледжах. Здобута тут освіта крім престижної кваліфікації дає “путівку в життя”, полегшує подальшу кар'єру, забезпечує високе суспільне становище й добробут. Багато американців ставляться до навчання у ВНЗ як до свого роду вкладення капіталу й роблять висновки, порівнюючи дохід людини до та після отримання відповідної освіти. На думку багатьох американців, платна вища освіта має не лише мінуси, а й плюси. По-перше, відсіваються люди випадкові, які, реально оцінюючи свої можливості, не витратять на навчання значних коштів і чотирьох-п'яти років життя, а прагнуть швидше почати працювати. По-друге, люди більше цінують отриману освіту, якщо вона не була безкоштовною, а потребувала певних витрат і зусиль. По-третє, тих, хто дійсно хочуть отримати вищу освіту, висока плата за навчання не зупинить: вони братимуть кредити, поєднуюватимуть навчання з роботою, але своєї мети досягнуть.

В американських ВНЗ фінансова допомога надається окремим категоріям студентів. Незалежно від матеріального становища, премії виплачують студентам, які мають великі академічні і спортивні успіхи. Значна частина університетів має матеріальну можливість повністю звільнити від плати за навчання студента, який

Таблиця 1. Дані про вартість навчання, кількість студентів і аспірантів у престижних ВНЗ США станом на 01.09.2008

Вищий навчальний заклад	Загальна вартість навчання, тис. дол. США	Кількість студентів	Кількість аспірантів	Подано заяв	Зараховано
Гарвардський університет	39 323	6637	12 281	19 014	1637
Принстонський університет	37 581	4613	1902	14 288	1185
Йельський університет	37 870	5282	5760	14 809	1296
Массачусетський технологічний інститут (MIT)	39 060	4213	5774	10 490	1030
Каліфорнійський технологічний університет (СІТ)	33 723	942	1116	3365	214
Стенфордський університет	38 380	6443	7537	19 052	1618
Пенсільванський університет	36 950	9730	8342	19 153	2362
Колумбійський університет	37 250	1264	0	2466	312
Райс університет	27 946	2728	1644	6740	659
Північно-Західний університет	38 461	7780	7746	13 988	1952
Чиказький університет	36 756	4056	8482	7454	1082
Мічиганський університет	15 753* 30 463	24 304	13 701	24 141	5540
Вандербілт університет	38 217	6044	4151	9746	1557
Корнелльський університет	38 194	13 769	5570	21 519	2988
Університет Берклі, Каліфорнія	16 281* 27 353	23 267	8848	35 820	3840
Іллінойський технологічний інститут (ІІТ)	27 747	1731	4190	2562	295
Нью-Йоркський університет	38 526	18 608	17 571	30 533	3127

* Верхній рядок — для жителів штату, нижній — для приїжджих.

Джерело: Высшее образование в США: [Електр. ресурс]. — <http://www.angloworld.ru>.

володіє визначними здібностями, успішно навчається й бере участь у наукових дослідженнях, або виплачувати йому стипендію.

Як ми вже зазначали, навчання в американських ВНЗ платне. У багатьох випадках витрати на навчання (студенти також мають платити за житло, харчування, медичне страхування, навчальну літературу, транспорт, послуги засобів зв'язку, одяг) становлять велику суму — 40 тис. дол. за рік і більше й з року в рік збільшуються. Така сума часто є недоступною не лише для малозабезпечених, а і для сімей із середнім рівнем достатку, особливо, якщо їм доводиться одночасно навчати декількох дітей. Становище певною мірою полегшується тим, що у Сполучених Штатах існує розвинута система допомоги студентам, які не мають достатньо коштів для навчання.

Багато студентів навчаються як у державних, так і приватних ВНЗ за рахунок федеральних позик, що підлягають поверненню після закінчення навчального закладу. Дані щодо середньої вартості навчання в американських ВНЗ за період з 1971—1972 по 2007—2008 навчальні роки наведено в табл. 2. Як видно з таблиці, плата за навчання з року в рік зростала, а вартість навчання у приватних ВНЗ майже втричі вища, ніж у державних. У найпрестижніших ВНЗ, як ми бачили з табл. 1, вартість навчання є значно більшою.

Таблиця 2. Середня вартість навчання у ВНЗ США з 1971 по 2008 роки (тис. дол. за сучасним курсом)

Навчальний рік	Вищі навчальні заклади	
	приватні	державні
1971—1972	7,966	1,646
1975—1976	7,338	1,406
1980—1981	7,520	1,672
1985—1986	10,131	2,181
1990—1991	12,561	2,566
1995—1996	14,240	3,277
2000—2001	15,350	3,464
2001—2002	17,286	4,342
2002—2003	17,640	4,666
2003—2004	18,090	5,964
2005—2006	18,484	6,128
2006—2007	24,892	9,690
2007—2008	26,854	10,636

Джерело: Морган Э.В. Диверсификация источников финансирования в системе высшего образования: сравнительный обзор // Университетское управление. — 2004. — № 2 (31): [Електр. ресурс]. — <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/157974.html>.

Нижче наведено дані про вартість навчання (тис. дол. за рік) у ряді державних і приватних університетів і коледжів штату Массачусетс, у тому числі в тих, де готують інженерів різних спеціальностей, у 2005—2006 навчальному році:

Амхерст-коледж — 29,17;

Бостонський університет — 29,91;

Банкер-Хілл-комюніті-коледж — 2,40;

Фремінгемський державний коледж — 4,32;

Салемський державний коледж — 4,99;

Спрінгфілдський технічний державний комюніті-коледж — 2,56;

Массачусетський університет, Бостон — 6,98;

Вентвортський технологічний інститут — 15,00;

Ворчестерський політехнічний інститут — 28,62;

Ворчестерський державний коледж — 4,12³.

Як бачимо, розмір плати за навчання коливається в дуже широких межах, що характерно і для інших штатів.

У 2008 році організація “College Board” відзначила найбільше зростання цін на освіту у ВНЗ США за останні 30 років. Середня вартість навчання в державних ВНЗ становить 10 636 дол., найбільше вона зросла у 2006—2007 роках — на 50 %. З урахуванням вартості підручників, харчування і транспорту, студент державного ВНЗ повинен витратити 13 883 дол., тобто на 1 тис. дол. більше, ніж у попередньому навчальному році. У приватних ВНЗ середня вартість навчання мала значну тенденцію

³ *Супян В.Б.* Образование в США: состояние и приоритеты развития // США и Канада. Экономика, политика, культура. — 2000. — № 1. — С. 74.

до зростання у 2006—2007 роках: вона зросла на 30,6 % й у 2008 році становила 26 854 дол., з урахуванням додаткових витрат — 29 541 дол.

За 30 років плата за навчання зросла в середньому на 5—6 %, тоді як темпи інфляції у США становили 3 % річних⁴. Крім загальної інфляції це викликано додатковими витратами у зв'язку із введенням нових форм для навчання, а також загальною кон'юнктурою в галузі освіти.

Нині навчання одного студента у державному ВНЗ обходиться сім'ї із середнім достатком приблизно у 17 % її бюджету (у приватному ВНЗ — 44 %). Ще 20 років тому частка витрат на навчання становила відповідно 12 % і 26 %⁵.

Великою є різниця в оплаті за навчання в державному ВНЗ для жителів штату і приїжджих. Наприклад, вартість навчання у державному Каліфорнійському університеті — Бергені для жителя цього штату становить 7—8 тис. дол. за рік, для жителів інших штатів — на 10—12 тис. дол. більше⁶.

Американський студент має декілька джерел отримання коштів для оплати навчання: за нього можуть платити батьки або близькі родичі, є також можливість взяти кредит. За даними фірми Saffie Mae, яка надає кредити студентам, лише 17 % американських сімей можуть накопичити половину чи більше суми, необхідної для навчання дітей у ВНЗ, 22 % не мають такої можливості, тому беруть спеціальний кредит для погашення до 40 % вартості навчання⁷.

Кредити для навчання дітей беруть 70 % американських сімей. Подібні позики становлять половину обсягу ринку кредитних послуг. Кредит на навчання надається терміном до 20—25 років під проценти — до 3 % за рік⁸, що визначається при підписанні договору позики й подальшому корегуванню не підлягає. Сума на навчання надається щороку. Повертаються гроші щомісяця. Банк або компанія, яка надала кредит, може порадити студенту — своєму боржнику — прослухати додатково певний курс для підвищення його ерудиції, запропонувати свої послуги будь-якій компанії з метою пошуку роботи. Кредитори зацікавлені в тому, щоб студент успішно закінчив ВНЗ, добре заробляв і міг вчасно повернути борг. За інших обставин гроші можна повернути лише через суд, що завжди складно.

Деякі компанії та окремі меценати надають безповоротні позики (гранти) на освіту. Подібні гранти також можуть надавати штат, місто або графство. Як правило, студент, який отримав грант, після закінчення ВНЗ повинен відпрацювати за отриманою спеціальністю 5—10 років.

⁴ *Морган Э.В.* Источники финансирования в системе высшего образования: сравнительный обзор: [Електр. ресурс]. — <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/157974.html>.

⁵ Заметки о системе высшего образования в США, основанные на собственном опыте: [Електр. ресурс]. — <http://newsletter.iatr.by/ctr5-6.html>.

⁶ Американское образование в зеркале статистики: [Електр. ресурс]. — <http://www.englishadv.narod.ru/Recources/others/Educationabroad/usa.html>.

⁷ Стипендии и гранты: [Електр. ресурс]. — <http://edu.rin.ru/html/2556.html>.

⁸ Там само.

Гранти можуть виділяти середні школи своїм кращим випускникам, які не мають достатньо коштів для продовження освіти у ВНЗ. За видатні успіхи у навчанні федеральна влада, влада штату, керівництво ВНЗ можуть звільнити студента від повернення позики. Відомий такий факт. Під час відвідання президентом Клінтоном Вандербілтського університету йому було представлено п'ятьох кращих студентів: білого американця, афроамериканця, індійця, японця й російську дівчину, яка народилась у Москві. Клінтон від імені уряду США повністю повернув банку їхній борг за навчання.

Відомий і такий факт, коли під час урочистого випуску однієї з середніх шкіл штату Массачусетс представники різних асоціацій і товариств вручили гранти кращим випускникам. Деякі учні отримали по 3—4 гранти.

Прагматичні американці підрахували, що кожний долар, вкладений у освіту, приносить не менше чотирьох доларів прибутку. В міру отримання знань, а також досягнення більш високого статусу (ступеня, посади, роботи), це співвідношення збільшується. Науковий і професійний ріст — це шлях до поліпшення добробуту, підвищення рівня життя. Отже, знання стали товаром, що використовується суспільством і приносить реальну користь як їх носію, так і суспільству.

Існує думка, що у країнах з платною вищою освітою, наприклад у США, відсоток випускників середніх шкіл, які вступили до ВНЗ, вищий, ніж у країнах, де освіта безкоштовна. З нашого погляду, ця думка є суперечливою. Сьогодні вища освіта у розвинутих країнах стала масовою. Вона необхідна багатьом спеціалістам, частка яких у складі працюючих постійно зростає. Історія деяким чином повторюється. Раніше обов'язковою була початкова освіта, потім — неповна середня, згодом — середня. У країнах Західної Європи і в США тривалість навчання в середній школі становить 12 років. У інших країнах цей термін на рік-два менший. На середню освіту США щороку витрачають мільярди доларів. У тому, щоб громадяни мали середню освіту, зацікавлені не лише вони самі, а й суспільство. Те саме відбувається і з вищою освітою. Сучасне виробниче обладнання й технологічні процеси з кожним роком ускладнюються. Невдовзі персонал, який із ними працює, не зможе обійтися без вищої освіти. Тож саме життя примушує розширяти систему підготовки спеціалістів вищої кваліфікації. Подібні приклади можуть допомогти у вирішенні питання, чи повинно суспільство оплачувати всім бажаним навчання у ВНЗ.

Основна проблема вищої освіти у США, яка стосується багатьох, — це її досить висока вартість. Для подолання цієї проблеми у країні виникла система фінансової допомоги, що надається в основному американським громадянам, частково — іноземним студентам, у тому числі студентам із республік колишнього Радянського Союзу. Виділяється вона з ряду фондів (федерального, штатів) та інших джерел.

Види фінансової допомоги, надання роботи, що оплачується

Одним із видів допомоги є гранти. Вони надаються студентам, які можуть документально підтвердити відсутність необхідних коштів для оплати навчання у них та їхніх сімей. Ураховуються також успішність у навчанні, інші досягнення

студента й попит на його майбутню спеціальність у даному регіоні. Студент, який отримав грант, має певні зобов'язання: не повинен пропускати заняття, має добре навчатися.

Так, стипендії “Scholarship” надаються на підставі минулих досягнень студента й з урахуванням його поточної успішності. “Merit Based Scholarship” базується на академічній успішності й досягненнях. Отримуючи її, студент не повинен працювати. Поверненню вона не підлягає. “Need Based Scholarship” надається в разі матеріальної потреби студента і його високої успішності. Студент не повинен працювати. Поверненню також не підлягає. “Fellowship” виплачується студентам старших курсів, які визначилися зі спеціальністю і займаються науковою роботою. Цієї стипендії досить для оплати витрат, пов'язаних із навчанням. “Athletic Scholarship” надається за спортивні досягнення, враховується й академічна успішність.

Стипендії “Teaching Assistantship”, “Research Assistantship”, “Study/Work” та “Subsidized” передбачають роботу за сумісництвом. Студенти, які отримують “Teaching Assistantship” і “Research Assistantship”, допомагають професору університету, дослідникам і іншим працівникам у корпусі навчального закладу, виконуючи різноманітну роботу, — від технічної до проведення занять зі студентами молодших курсів і наукової роботи. “Study/Work” і “Subsidized” передбачають будь-яку роботу в університетських структурах (наприклад, як вахтера, водія, на підприємстві громадського харчування). Загальний відпрацьований час не повинен перевищувати 20 год. за тиждень. Оплата праці покриває плату за навчання⁹.

Відповідно до програми “Cooperative Programs” студентам дозволяється чергувати періоди навчання з періодами праці. Праця зазвичай починається з другого навчального року. Загальний термін навчання збільшується на рік — студент навчається п'ять років замість чотирьох.

Усі американські проспекти, призначені для іноземних абітурієнтів, які мають намір вступати до ВНЗ США, не рекомендують їм сподіватися на заробіток або інші джерела отримання коштів у країні, які б давали змогу оплатити навчання. Дійсно, згідно з дослідженнями Інституту міжнародної освіти 68 % витрат на навчання у Сполучених Штатах несуть самі іноземні студенти або їхні сім'ї; 16 % коштів надають американські коледжі або університети; 5,2 % виділяє уряд або навчальний заклад країни, звідки прибув студент; закордонний спонсор покриває в середньому 2,9 % витрат; робота забезпечує 2,3 %; американський приватний спонсор оплачує 2,1 %, американський уряд — 1 %, міжнародні організації — 0,6 %; інші джерела — 2 %¹⁰.

Іноземні студенти, обмежені в коштах, не можуть дозволити собі навчання у престижних університетах, де плата за навчання й інші витрати сягають 40 тис. дол. США і більше за рік. Тому часто вони вступають до місцевих коледжів, де

⁹ Нургалеев И. Финансовая помощь, работа по совместительству во время учебы в американском университете: [Електр. ресурс]. — <http://www.abroad.ru/english/nurgaliew/6.htm>.

¹⁰ Обзор системы образования США: [Електр. ресурс]. — <http://www.studyabroad.ru/sususa.php>.

вартість навчання є значно меншою; крім того, вони можуть економити, навчаючись не у великих містах, а в малих містечках, де життя обходиться значно дешевше. Деякі американські ВНЗ вимагають оплати за навчання наперед, про що мають інформувати студентів. Більшість навчальних закладів виставляють рахунки двічі на рік: влітку до початку занять і взимку. У деяких ВНЗ оплата здійснюється раз на рік, в інших — щомісяця. Існує програма видачі кредитів на освіту для іноземних студентів. Детальнішу інформацію надають у Міжнародному освітньому центрі або в Інформаційному центрі з питань освіти у США.

Ще одним видом допомоги є позики, що надаються студентам чи їхнім батькам і мають цільове призначення — лише для оплати навчання. Проценти за ними нижчі, ніж при оплаті звичайного кредиту. Позики надаються також іноземним студентам, коли як гарант виступає громадянин США або особа, що має вид на постійне проживання. Якщо студент бажає отримати позику, він повинен зареєструватися в американському коледжі або університеті, а також мати поручителя, який живе і працює у США не менше двох років. Поручитель повинен мати роботу, що дає можливість оплачувати кредит, а також гарну “кредитну історію”, тобто інформацію про те, що раніше він отримував і вчасно виплачував кредити. Студенти можуть звернутися з проханням надати їм кредит у розмірі повної вартості освіти (включаючи плату за навчання і проживання в гуртожитку). Мінімальна сума позики — 1 тис. дол. США, максимальна — 45 тис. дол. за навчальний рік. Нову позику можна отримати протягом наступного року. Термін повернення позики — від 10 до 25 років залежно від її суми, мінімальна місячна плата — 50 дол. Багато американських коледжів і університетів пропонують обмежену фінансову допомогу іноземним студентам, як правило, студентам ВНЗ із чотирирічним терміном навчання. Тобто тим, хто отримав після навчання ступінь бакалавра, надається кредит, сума якого менша за плату в магістратурі.

Відомості про фінансову допомогу студенти можуть отримати при зверненні до ВНЗ за анкетною для вступу. Фінансові проблеми в основному вирішуються, якщо студент їде до США в порядку обміну між ВНЗ із іншою країною і США. Близько 70 % іноземних студентів отримують фінансову допомогу з приватних джерел, решту 30 % спонсорують американський уряд і ВНЗ США¹¹.

Кошти для спонсорювання іноземних студентів невеликі, переважно ними володіють приватні ВНЗ. Фінансова допомога залежить від успішності й фінансового становища студента і вистачає її лише на покриття витрат на навчання.

Перш ніж звернутися за фінансовою допомогою, іноземний студент повинен перевірити всі можливості отримання її у своїй країні. Значно більші кошти надаються аспірантам і дослідникам, які мають намір отримати ступінь магістра й доктора. Допомога надходить від державних і приватних фондів. На неї більшою мірою можуть розраховувати ті, хто займаються гуманітарними науками, медициною.

¹¹ Нургалеев И. Зазнач. праця.

Найбільші шанси отримати фінансову допомогу в американських ВНЗ є у студентів, які мають гарну успішність, високі результати тестів SAT і TOEFL, володіють унікальними можливостями або проявили пізнавальну активність, а також надали рекомендаційні листи із зазначенням їхніх конкретних досягнень і здібностей. Значно легше отримати додаткове фінансування студентам, які мають можливість самостійно покрити хоча б частину витрат. На стовідсоткову фінансову підтримку можуть розраховувати лише дуже обдаровані студенти. При переведенні із ВНЗ іншої країни до США шансів отримати фінансову допомогу значно більше.

Переважає більшість студентів проживають у комфортабельних гуртожитках на території університету, сплачуючи близько 200 дол. за місяць, що відносно дешево і зручно, адже немає потреби користуватися транспортом. У гуртожитках запроваджено суворі порядки: заборонено палити, не можна вживати алкогольні напої, а також шуміти, наприклад, співати після 22-ї години. Порухення одного з правил, навіть одноразове, спричиняє виключення із ВНЗ без права повторного вступу, причому гроші, сплачені за навчання, не повертаються.

Студент може найняти житло, але невеличка квартира у великому місті поблизу ВНЗ обійдеться у 700—800 дол. за місяць, у віддаленому районі (60—80 км від ВНЗ) — 200—250 дол., проте можуть виникнути складнощі: громадський транспорт, як правило, відсутній, тож необхідно мати автомобіль. Більшість американців мають автомобіль або орендують його¹². Оренда малолітражки обходиться у 300—400 дол. за місяць; до цього слід додати вартість бензину й технічного обслуговування (200—250 дол.), а також 200—250 дол. за страхування¹³.

Студенти також мають право безкоштовно користуватися всіма спортивними спорудами на території університетського містечка, більшість із них активно займаються спортом.

Отже, уявлення про те, скільки коштуватиме навчання в США, можна мати, ознайомившись із такими даними.

Вартість подання заяви до ВНЗ становить 10—75 дол.; гроші, як правило, не повертаються.

Витрати на навчання можуть становити 3—22 тис. дол. за академічний рік (9 місяців), але це не межа. В деяких, особливо престижних, університетах вони сягають 40 тис. дол. за рік і більше. Плата переважно є нижчою в коледжах, які фінансуються місцевими органами влади. Крім плати за навчання студент має багато інших витрат: це плата за житло, харчування, медичне страхування, навчальну літературу, транспорт, послуги зв'язку, одяг тощо. Такі витрати студент повинен враховувати при плануванні свого бюджету.

Транспортні витрати (для іноземного студента): наприклад, авіаквиток із Києва до Нью-Йорка і звідти до міста, де знаходиться ВНЗ, плюс витрати на транспорт, становитимуть понад 2000 дол.

¹² Нургалеев И. Зазнач. праця.

¹³ Стипендии и гранты: [Електр. ресурс]. — <http://edu.rin.ru/html/2556.html>.

Витрати на життя протягом академічного року можна підрахувати приблизно:

а) житло в кампусі (гуртожитку). Плата за кімнату й харчування — 2200—2500 дол. за рік; витрати на предмети побуту (постільні речі, предмети гігієни тощо) — 200 дол.; витрати на життя під час канікул — 1000—1500 дол. за рік. Якщо кампус закривається на період канікул, витрати на житло збільшуються. Сімейне проживання в кампусі обійдеться у 200—600 дол. за рік, але отримати його складно;

б) житло поза кампусом. Проживання в готелі коштує 25—100 дол. за добу. Вартість умебльованої квартири з однією спальнею — не менше ніж 600 дол. за місяць, у великих містах вона значно вища. Послуги за користування телефоном оплачуються окремо;

в) харчування обійдеться у 1000—3000 дол. за рік. Якщо у гуртожитку є кухня, можна готувати самому, що значно дешевше;

г) охорона здоров'я. Більшість ВНЗ надають послуги з медичного обслуговування, крім лікування хронічних і тяжких хвороб. Медичне страхування коштує 200—500 дол. за рік. Більшість ВНЗ вимагають оформлення страхового полісу, який покриває витрати на медичне обслуговування. У США не існує державної програми медичного страхування. Витрати оплачують студенти або страхова компанія. Медичне обслуговування коштує дорого: наприклад, річна плата у 500 дол. за медичне страхування вважається помірною. Інформацію про цей вид послуг студент може отримати в офісі зі справ іноземних студентів свого ВНЗ. Навіть якщо навчальний заклад не вимагає обов'язкового оформлення страховки, студенту не варто залишатися без неї: у разі захворювання лікування може обійтися значно дорожче, ніж страховий поліс;

д) поточні витрати (пошта, пральня тощо) становлять 1500—2000 дол. за рік.

Додаткові витрати. Вивчення англійської мови обходиться у 1000 дол. за місяць і більше. Період навчання — від двох місяців до року. Всі, хто бажають, можуть навчатися під час канікул. Придбання автомобіля обійдеться в декілька тисяч доларів, плюс витрати на реєстрацію, експлуатацію і страхування, тож більшість студентів машинами не користуються.

Таким чином, витрати за навчальний рік приблизно становлять: найменші — 12 тис. дол., середні — 18 тис., високі — 25 тис. дол. і більше. Частина цієї суми студент може заробити протягом року, хоча отримати роботу нелегко: у ряді ВНЗ дозвіл на роботу дають лише після успішного закінчення першого курсу. Робота іноземних студентів у США забезпечує лише 2,3 % коштів, необхідних для оплати освіти, 68 % витрат покривають особисті й сімейні заощадження¹⁴.

Значна частина студентів, якщо й отримують допомогу від своїх сімей для плати за освіту, потребують коштів для поточних витрат (кишенькові витрати й одяг), тому працюють і, як правило, неповний робочий день.

Студенти молодших курсів отримують додаткові кошти, переважно, виконуючи різні додаткові роботи у ВНЗ і місті (прибирання приміщень і вулиць, підсобні

¹⁴ Высшее образование в США: [Електр. ресурс]. — <http://www.angloworld.ru>.

роботи в експериментальних майстернях, наприклад, фарбування приладів, миття лабораторних пристроїв, робота в бібліотеці тощо).

Студенти старших курсів здебільшого працюють за спеціальністю. Громадська студентська рада, що допомагає їм у розв'язанні проблем, які виникають, надає інформацію про наявність робочих місць. Для роботи в університетському містечку або поза ним (за умови, що робота відповідає профілю навчання) іноземний студент повинен отримати дозвіл радника по роботі з іноземними студентами (International Student Advisor). Працюючий студент отримує картку спеціального забезпечення, сплачує податки й має право на отримання американського посвідчення водія, яке у США використовується для ідентифікації особи.

Отже, можна дійти висновку, що американська вища школа — живий організм, який постійно розвивається. Вона віддзеркалює глобальні зміни, що відбуваються у світі, тут з'являються принципово нові технічні рішення й системи. В останні півстоліття людина вийшла у космос, докорінним чином змінилось інформаційне забезпечення — виник і бурхливо розвивається Інтернет. Земна куля перетворилася на єдину інформаційну систему. Наука і знання стали безпосередньо продуктивною силою суспільства. Сьогодні вже не можна, закінчивши університет, отримати кваліфікацію на все життя: протягом декількох років знання застарівають, гальмуючи продуктивну працю.

Розвиток промисловості у країнах у різні періоди відбувається нерівномірно. Відповідно до цього змінюється потреба у спеціалістах різних кваліфікацій. Під час криз і депресій вона різко скорочується. Проте у США впродовж останніх 30 років значну увагу приділяють кількісним і якісним показникам освітньої галузі: незважаючи на кризові явища в економіці країни актуальним є розвиток системи вищої освіти. Серед населення США вища освіта набула престижу: у країні дохід осіб віком 25—64 років, які мають вищу освіту, в середньому на 67 % вищий, ніж осіб із середньою освітою, у Франції — на 84 %, Німеччині — на 78 %, Великій Британії — на 65 %, Італії — на 58 %.

У Сполучених Штатах сформувалася високоефективна система вищої освіти, що трансформувалась у розвиток національної економіки, забезпечивши її прогрес. У країні утвердився культ вищої освіти, який підтримується як державою, так і її громадянами. В остаточному підсумку це забезпечує досить високий рівень розвитку американської економіки. Незаперечним є факт, що із 226 лауреатів Нобелівської премії, нині живих (серед них — 76 фізиків, 56 хіміків, 66 біологів, 28 економістів), у США проживають 164 лауреати (54 фізики, 37 хіміків, 50 біологів, 23 економісти). 80 % американців — Нобелівських лауреатів — народилися й отримали освіту в США.

Успіхи вищої освіти у Сполучених Штатах значною мірою залежали від обсягу вкладених фінансових ресурсів. Влада країни і штатів змогла виробити оптимальну модель фінансових ресурсів ВНЗ, яка забезпечує їх успішний розвиток. Певна частка належить приватним і спонсорським коштам, гранти й позики також відіграють

істотну роль. Найнижчою є частка державних фінансових ресурсів, але це не впливає на бажання громадян отримати вищу освіту.

На початку XXI століття у світовій практиці відбулися зміни, що визначили основні перетворення в системі фінансування ВНЗ — перехід від безумовного урядового фінансування до диверсифікованих неурядових джерел. Це пов'язано з глобальною тенденцією в багатьох країнах світу. У деяких із них подібні зміни відбулися найбільш драматично: упродовж майже 10 років уряди зменшили фінансування ВНЗ більше ніж удвічі. Диверсифікація джерел фінансування вищих навчальних закладів стала привабливим явищем для урядів, які зазнають тиску різноманітних суспільних витрат. У відповідь на скорочення або зниження темпів росту урядових субсидій керівництво університетів і коледжів віднайшло ряд нових можливостей фінансування.

Останніми роками державні коледжі й університети США відчули помітні зміни у співвідношенні статей доходів із різних джерел. Фінансування з урядових джерел зменшилося з 45,6 % від загального обсягу доходів у 1980—1981 роках до 35,8 % у 1999—2000-му і до 28,3 % у 2007—2008 роках. Компенсацією за цю кардинальну зміну є значне підвищення плати за навчання (з 12,9 % до 29,6 %), збільшення приватних пожертв, грантів і контрактів (з 2,5 % до 10,2 %), торгівлі й послуг (з 19,6 % до 27,4 %). Остання категорія включає доходи від супутніх підприємств (госпрозрахункові гуртожитки, пункти харчування), а також від університетських клінік, які для деяких ВНЗ формують значний обсяг грошових надходжень. Для порівняння: в Україні у 2007—2008 навчальному році частка бюджетних коштів, за рахунок яких здійснювалася підготовка фахівців, становила 74,6 %, власних коштів — 21,6 %, кредитних ресурсів — 1,8 %, грантів — 0,8 %, коштів підприємств — 0,7 %. Як бачимо, переважала частка бюджетних коштів.

Слід зауважити, що, незважаючи на збільшення приватних капіталовкладень у вищу освіту США, абсолютне значення державних витрат на вищу освіту у класичній стратегії розподілу дохідних статей в основному зросло.

Перерозподіл доходів у вищій освіті у бік збільшення приватних капіталовкладень спричинений здебільшого фінансовою кризою уряду США, який змістив свої пріоритети до інших соціальних потреб, при цьому залишивши стратегію фінансового забезпечення незмінною.